

Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΘΡΥΟΣ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ

Ἐπὶ τινος τῶν πρὸς τὴν Λαμίαν ἐστραμμένων ὑψωμάτων τῆς πολυ-
βούνου Ὁθρυος καὶ εἰς τριώρον πρὸς Βορρᾶν ἀπὸ τῆς εἰρημένης πόλεως
ἀπόστασιν¹ σφίζεται, ἐν λειτουργίᾳ εἰσέτι, πενιχρὰ μονὴ τιμωμένη εἰς μνήμην
τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, ἐπι-
λεγομένη δὲ τῆς Ἀντινίτσης, ἀπὸ
δμωνύμου τινὸς γειτονικῆς, ἐκλι-
πούσης ἤδη, κώμης πιθανώτατα
λαβοῦσα τὴν ἐπὶ κλησιν. Ἡ ἄγνω-
στος εἰς τοὺς περὶ τὴν βυζαντινὴν
τέχνην ἀσχολουμένους μονὴ αὕτη,
ἰδρυμένη ἐπὶ νοτίως βλεπούσης
ἀποτόμου καὶ ὕλομανοῦς κλι-
τύος², ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς εὐτε-
λῶς κατεσκευασμένων κελλίων,
τεταγμένων εἰς δύο ὁρόφους, ὅπι-
σθεν ξυλίνου ἡλιακοῦ, καταλαμ-
βανόντων δὲ τὴν βόρειον πλευρὰν
ὀρθογωνίου περιοχῆς, ἐν τῷ μέσῳ
τῆς ὁποίας ὀρθοῦται ἐν ἀρίστῃ
καταστάσει τὸ καλῆς τέχνης καθο-
λικὸν τῆς μονῆς. (εἰκ. 1).

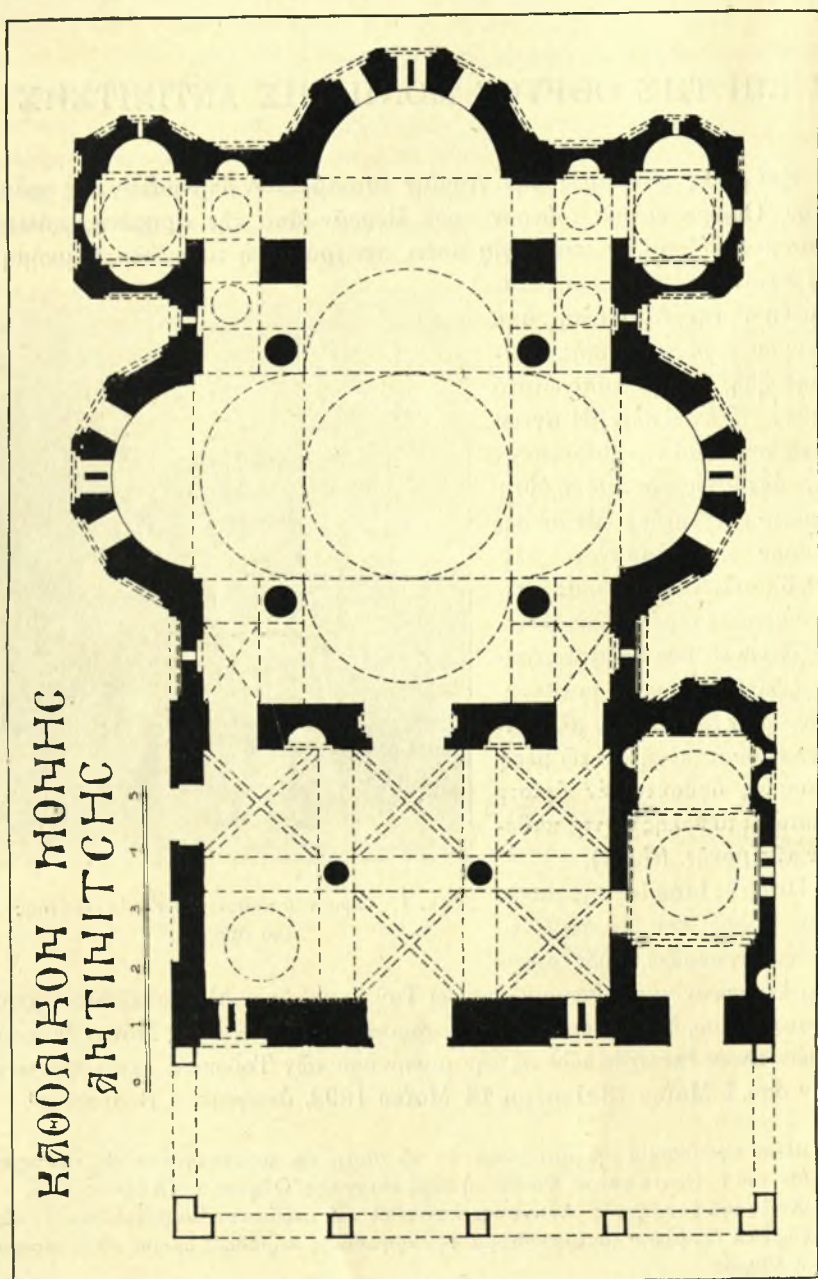
Εἰκ. 1. Ὅψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίτσης
ἀπὸ Δυσμῶν.

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς
ταύτης οὐδεὶς που ἀναφέρει τι,
ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, οὐδὲ σχετι-
κόν τι ἐγγραφον κατάρθωσα ν' ἀνεύρω. Τοῦ ἐσωτερικοῦ δ' ὄντος ἔξ ὀλοκλήρου
ἀσβεστοχρίστου, δὲν σφίζεται οὐδ' ἡ κτιτορικὴ αὐτῆς ἐπιγραφὴ. Μόνον δὲ περὶ
βλαβῶν τινων ἐπενεχθεισῶν εἰς τὴν μονὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταλαβόντων
αὐτὴν ἀπὸ 7 Μαΐου 1897 μέχρι 14 Μαΐου 1898, ἀναφέρει ὁ Βορτσέλας³.

¹ Βλέπε τὴν ἀκριβῆ τῆς μονῆς θέσιν ἐν τῷ χάρτῃ τῷ προσηρητημένῳ εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Ι. Βορτσέλα, Φθιώτις ἡ πρὸς νότον τῆς Ὁθρυος, ἐν Ἀθήναις 1907.

² Ἐντὸς τοῦ βουνοῦ τῆς Ἀντινίτσης ἀπαντῶσι καὶ στρώματα ἀσβεστολίθου, ἐν οἷς ἀπολιθωμένοι ἱπποῦρται (ὀστρακόδεσμα τῆς κρητιδικῆς περιόδου) ὅμοιοι πρὸς κέρατα βοῶν ἢ ἐλάφων.

³ Ἐνθ' ἀν. σελ. 460.

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ἀγντίσης.

Στερούμενοι λοιπὸν εἰδήσεων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν αὐτὰ ἐκ τῆς τέχνης τοῦ καθολικοῦ αὐτῆς, καὶ δὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀφ' οὗ, ὡς ἐλέχθη, οὐδὲ ἔχνος τοιχογραφίας διεσώθη ἐσωτερικῶς.

Α'. Ἐσωτερικὴ διάταξις

Ὡς παρατηρεῖ τις ἐκ τῆς παρατιθεμένης κατόψεως (εἰκ. 2) τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσας παρουσιάζει μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τῶν παλαιῶν γνωστῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐξωτερικῇ στοᾷ, διπλοῦς νάρθηξ, κυρίως ναὸς μετὰ κογχῶν, παρεκκλήσια πολλαπλῶς διηρθρωμένα, συγκροτοῦσι πολὺπλοκον καὶ κεκινημένον σύνολον, χαρακτηῖρος τελείως διαφόρου ἀπὸ τὸν ἥσυχον καὶ λιτόν, ὃν παρουσιάζουσιν αἱ ἐπιφάνειαι τῶν παλαιότερων ναῶν τῆς Ἑλλάδος. Θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ σειρὰν τὰ μνημονευθέντα μέρη τοῦ ναοῦ καὶ θὰ ἀναφέρωμεν ἐν τέλει πόθεν τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐλήφθησαν, ἵνα κατορθώσωμεν νὰ συναγάγωμεν ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τοῦ ἐξεταζομένου μνημείου.

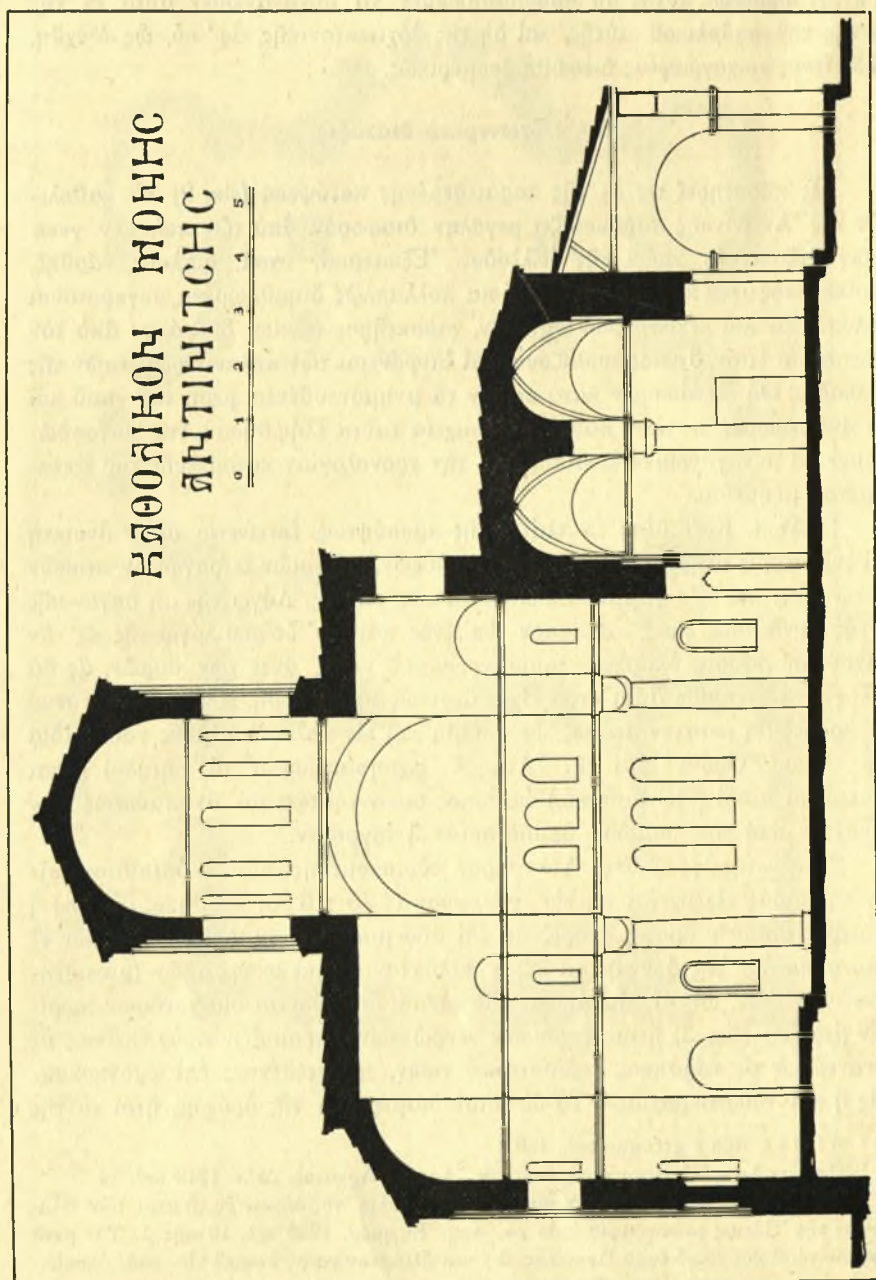
1. Στοᾷ. Καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς προσόψεως ἐκτείνεται στοὰ ἀνοικτὴ καὶ ξυλόστεγος στηριζομένη, τῇ βοηθείᾳ τόξων, ἐπὶ τριῶν τετραγώνων πεσῶν ἐν τῷ μέσῳ καὶ δύο γαμματοειδῶν κατὰ τὰς γωνίας. Λόγῳ τῆς μὴ ὀργανικῆς αὐτῆς συνδέσεως πρὸς τὸν ναὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς εἰς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους ὑπάρξεως παραθύρων τοῦ ναοῦ, ἀντὶ τῶν θυρῶν, ἃς θὰ ἀνέμενέ τις ἐνταῦθα, ἂν ἡ στοὰ εἶχεν ἀρχικῶς προβλεφθῇ, εἰκάζω, ὅτι ἡ στοὰ θὰ προσετέθη μεταγενεστέρως, ὡς συνέβη καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ναοὺς, ἰδίᾳ τοῦ Ἀγίου Ὁρους¹ καὶ τῆς Ἀρτης². Ἐχρησίμευον δ' αἱ χαμηλαὶ αὗται ἐξωτερικαὶ στοαὶ (ἐξωνάρθηκες) ὡς τόπος συναντήσεως καὶ ἀναπαύσεως τῶν μοναχῶν μετὰ τὴν κοπιώδη ὀρθοστασίαν ἢ ἐργασίαν.

2. Ἐσωνάρθηξ ἢ λιτή. Διὰ θύρας εὐρισκομένης εἰς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τῆς στοᾶς εἰσέρχεται τις εἰς εὐρύχωρον (4.35 × 6.95) νάρθηκα, οὗτινος ἡ ἑξαμερὴς θολωτὴ ὀροφὴ στηρίζεται ἐπὶ δύο μαρμαρίνων κίονων. Ἐκ τῶν ἐξ διαμερισμάτων τῆς ὀροφῆς τὰ πέντε καλύπτονται διὰ σκαφοειδῶν (μοναστηριακῶν) θόλων, ὧν αἱ εἰσέχουσαι διαγώνιοι ἐνισχύονται διὰ χονδρῶν πωρίνων βεργίων (εἰκ. 3) ἥτοι ἐξεχουσῶν νευρώσεων παρομοίων πρὸς ἐκείνας, ἃς συναντῶμεν εἰς νάρθηκας παλαιότερων ναῶν, προστεθέντας ἐπὶ φραγγοκρατίας ἢ καὶ τουρκοκρατίας³. Τὸ δὲ ἔκτον διαμέρισμα τῆς ὀροφῆς, ἥτοι τὸ τῆς

¹ Millet, Ecole grecque σελ. 130.

² Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης, Ἀρχαιολ. Δελτ. 1919 σελ. 14

³ Ὅρα τὰ μετὰ βεργίων ἐφωδιασμένα σταυροθόλια ναρθήκων ἐν τῇ περὶ τῶν Βλαχερνῶν τῆς Ἡλείας μονογραφίᾳ μου ἐν Ἀρχ. Ἐφημερ. 1923 σελ. 10 σημ. 1. Τὸν μετὰ βεργίων νάρθηκα τῆς Νταοῦ Πεντέλης, ὡς καὶ ὅλον τὸν ναόν, θεωρῶ νῦν καθ' ὁλοκληρίαν κτίσμα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

Εἰκ. 3. Τομή κατὰ μῆκος τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ἀντινίσσης.

Β. Δ. γωνίας, ἀντὶ σκαφοειδοῦς θόλου φέρει ἄνωθεν τροῦλλον ἐξ ὀλοκλήρου διὰ πλίνθων κατεσκευασμένον. Ὁ νάρθηξ φωτίζεται διὰ δύο διλόβων παραθύρων ἑκατέρωθεν τῆς δυτικῆς θύρας τοποθετημένων¹.

Πλὴν δὲ τῆς πρὸς τὴν στοὰν θύρας φέρει ὁ νάρθηξ καὶ ἄλλην μικροτέραν κατὰ τὴν βόρειον αὐτοῦ πλευρὰν, δι' ἑτέρας δὲ πάλιν κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν εὐρισκομένης θύρας, συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ παραπλεύρως κείμενον παρεκκλήσιον (εἰκ. 2)· τέλος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος ἀνοίγονται τρεῖς ἀκόμη θύραι, δι' ὧν ἐγίνετο ἡ πρὸς τὸν κυρίως ναὸν εἴσοδος. Μεταξὺ δὲ τῶν θυρῶν τούτων κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τοῦ τοίχου ἡμικυκλικαὶ καὶ κόγχαι.

3. *Κυρίως ναὸς καὶ ἱερόν* Ὁ κυρίως ναὸς ἔχει τὸν τύπον τῶν τετρακιονίων σταυροειδῶν μετὰ τρούλλου σὺν τῇ προσθήκῃ δύο κογχῶν, τῆς μὲν κατὰ τὸ βόρειον σκέλος τοῦ σταυροῦ, τῆς δὲ κατὰ τὸ νότιον. Αἱ κόγχαι αὗται ἔχουσαι διαστάσεις ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος μορφῶσι μετ' αὐτῆς σχῆμα τρίκογχον. Καὶ ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι αἱ κόγχαι ἡμικυκλικαί, ἐξωτερικῶς δὲ πεντάπλευροι, ἑκάστης πλευρᾶς διαρθρουμένης διὰ δύο ἑσοχῶν, δι' ὧν σχηματίζονται ἐν προσόψει ἐπάλληλα τυφλὰ ἀψιδώματα.

Οἱ ἀνέχοντες τὸν τροῦλλον τέσσαρες κυλινδρικοὶ κίονες, φέροντες σφαιροτόμητα κιονόκρανα (εἰκ. 3 καὶ 4) εἶναι τοποθετημένοι ὅσον τὸ δυνατόν πλησιέστερον τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, ἵνα δημιουργηθῇ ὡς οἷόν τε μεγαλύτερα διάμετρος διὰ τὸν τροῦλλον καὶ ἄρα ἐπιβλητικώτερα ἐντύπωσις ἐσωτερικοῦ χώρου. Σημειωτέον δ' ὅτι σφίζονται εἰσέτι καὶ οἱ ξύλινοι ἐλκυστήρες, οἱ ὅποιοι ἐτέθησαν ὑπεράνω τῶν κιονοκρανῶν πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν πλευρικῶν ὠθήσεων τῶν θόλων.

Καὶ τὰ μὲν σκέλη τοῦ σταυροῦ καλύπτονται διὰ κυλινδρικῶν καμαρῶν, ὧν ἡ ἀνατολική, καίτοι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ναοῦ τετρακιονίου, δὲν θλάται, ὡς συνήθως εἰς τοιοῦτου τύπου παλαιότερους βυζαντινοὺς ναοὺς, ἀλλὰ προχωρεῖ μέχρι τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ· ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων ὀπισθεν τῶν κιόνων μικρῶν διαμερισμάτων τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς καλύπτονται δι' ἀσπίδων (calottes) τὰ δὲ πρὸς δυσμὰς διὰ σκαφοειδῶν θόλων.

Οἱ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ διαιροῦνται καθ' ὕψος διὰ κοσμητῶν (γείσων) εἰς τρεῖς ζώνας, ὧν ἡ μὲν πρώτη διήκει ἀπὸ τοῦ δαπέδου μέχρι τοῦ ὕψους τῶν κιονοκρανῶν (εἰκ. 3), ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῶν κιονοκρανῶν μέχρι τῶν γεννήσεων τῶν θόλων καὶ τέλος ἡ τρίτη περιλαμβάνει τοὺς θόλους.

Φῶς ὁ ναὸς ἐλάμβανε διὰ πολλῶν παραθύρων, ὧν ἱκανὰ εἶναι σήμερον πεφραγμένα. Οὕτως ἐπὶ μὲν τῶν κογχῶν—πλευρικῶν τε καὶ ἱεροῦ—ἀνοίγονται ἀνὰ δύο σειραὶ ἐκ τριῶν ἑκάστη τοξωτῶν παραθύρων, ὧν ἡ μὲν εὐρίσκει-

¹ Ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον τῆς θύρας διαχωριστικοῦ κιονίσκου εὐρίσκεται κεχαραγμένη ἀρχαία ἐπιγραφή δημοσιευθεῖσα ἐν Bull. de Corresp. Hell. 1891 σελ. 341.

ται εἰς τὴν κάτω ζώνην, ἡ δὲ εἰς τὴν ἄνω. Ἐπίσης ἀνὰ ἓν ἐν ἐκάστη τῶν δύο κάτω ζωνῶν παράθυρον ἀνοίγεται ἐπὶ τοῦ τοίχου τῶν τεσσάρων ὀπισθεν τῶν κιόνων διαμερισμάτων (εἰκ. 3). Τέλος δίλοβον παράθυρον ἀνοίγεται ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ. Πάντα ταῦτα τὰ παράθυρα μετὰ καὶ τῶν δώδεκα διπλῶν τοῦ τρούλλου ἦσαν μονόλοβα, μόνον δὲ τὰ κατὰ τὴν μέσην πλευρὰν τῶν κογχῶν καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τυμπάνου ἦσαν δίλοβα.

4. *Παραεκκλήσια*. Σπουδαῖον καὶ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἀποτελοῦσι τὰ ὀργανικῶς πρὸς τὸν ναὸν συνηνωμένα, τρία τὸν ἀριθμὸν, παραεκκλήσια, ἐξ ὧν δύο μὲν εἶναι προσκεκολλημένα εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν, μεθ' ὧν καὶ συγκοινωνοῦσιν ἐσωτερικῶς διὰ θύρας, τὸ δὲ τρίτον καὶ μεγαλύτερον εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἐσωνάρθηκος συγκοινωνοῦν μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦτο δι' ἐσωτερικῆς θύρας. Εἶναι δ' ἄξιον προσοχῆς, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ παραεκκλήσια δὲν ἦσαν προσιτὰ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ πάντοτε. Φέρουσι δὲ τὰ παραεκκλήσια πάντα πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυκλικὰς μὲν ἐσωτερικῶς, τριπλεύρους δ' ἐξωτερικῶς ἀψίδας. Τόσον δ' αἱ ἀψίδες αὗται ὅσον καὶ τὰ λοιπὰ τοιχώματα τῶν παραεκκλησίων εἶναι διηρθρωμένα διὰ τυφλῶν ἀψιδωμάτων καὶ κογχῶν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς (εἰκ. 2 καὶ 6). Καὶ τὰ μὲν δύο παρὰ τὸ Ἱερὸν παραεκκλήσια καλύπτονται διὰ χαμηλὰ τοποθετημένης ἀσπίδος, ὥς καὶ τὰ γειτονικά των δευτερεύοντα τμήματα τοῦ ἱεροῦ (πρόθεσις καὶ διακονικόν), τὸ δὲ παρὰ τὸν νάρθηκα μεῖζον παραεκκλήσιον φέρει ἄνωθεν ραδινὸν καὶ ἀνατεταμένον τρούλλον ὁμοίων διαστάσεων πρὸς τὸν κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς λιτῆς ὑπάρχοντα, οὗτινος καὶ ἀποτελεῖ τὴν πᾶρισσον μορφήν (pendant.).

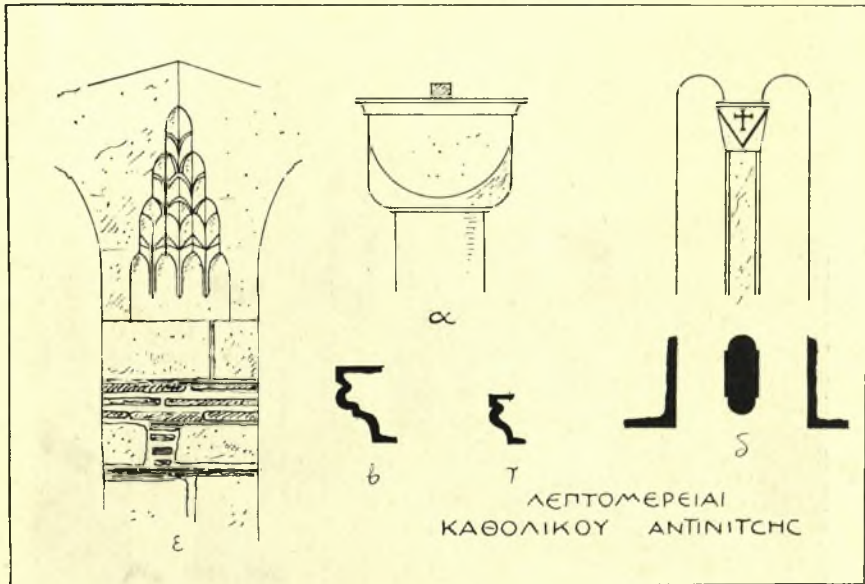
Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Β'. Ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις.

1. *Τοιχοποιία*. Λόγῳ τῆς ἀποτόμου κλιτύος, ἐφ' ἧς εὐρίσκεται ἡ μονή, παρέστη ἀνάγκη, πρὸς θεμελίωσιν τοῦ καθολικοῦ, κατασκευῆς ἀναλημματικοῦ τοίχου κατὰ τὴν ἀνατολικήν, τὴν νοτίαν καὶ ἐν μέρει τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Τὸ ἀνάλημμα τοῦτο ὁρατὸν ἐν μέρει εἰς τὴν εἰκόνα 7 ἔξέχει τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν κατὰ 1.20 μ., εἶναι δὲ κατεσκευασμένον δι' ἄργων λίθων καὶ κονιάματος. Ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ ποδίου τούτου βαίνει κρηπίς ὕψους 0.80, περιθέουσα ὅλον τὸν ναὸν καὶ χρησιμεύουσα ὡς βᾶθρον τοῦ κτηρίου. Εἶναι δ' αὕτη κατεσκευασμένη διὰ κιτρινεύθρων πωρολίθων, ὕψους 0.35, ἐπιμελῶς πρὸς ἀλλήλους ἡρμοσμένων, ἐξεχόντων δὲ κατὰ τινα ἑκατοστὰ τῆς ἀνωδομῆς. Ἡ δὲ ἀνωδομὴ εἶναι κατεσκευασμένη οὐχὶ κατὰ τὸ πλινθοπερίβλητον σύστημα τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διὰ στρώσεων πωρολίθων ἐναλλασσομένων πρὸς τριπλὴν σειρὰν συνεχῶν ὀπτοπλίνθων, κατὰ τὸ σύστημα δηλονότι τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς χωρῶν. Ἀντὶ δὲ κατακορύφων πλίνθων γίνεται εἰς τοὺς κατακορύφους ἄρμους τῶν παρωλίδων χρῆσις ἡμιπλίνθων (πλ. 0.12) τοποθετημένων εἰς τρεῖς σειρὰς ἐπαλλήλους μετ' ἀφθόνου ἁμμοκονιάματος. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἶναι κατεσκευασμένοι πάντες οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι. Μόνον δὲ οἱ τρουῖλλοι κατεσκευάσθησαν ἐξ ὀλοκλήρου διὰ πλίνθων καὶ παχέος κονιάματος.

2. Διάθροαις τῶν τοίχων καὶ τῶν τρουῖλλων. Αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιφάνειαι

Εἰκ. 4. Λεπτομέρειαι τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίτσης: α κιονόκρανον, β, γ τομαὶ κοσμητῶν, δ παράθυρον ἱεροῦ, ε σταλακτιτοειδῆς διαμόρφωσις τῆς γωνίας τῶν παρεκκλησίων.

τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ εἶναι γενικῶς διηρθρωμένοι διὰ τυφλῶν, διπλῆς ἐσοχῆς, ἀψιδωμάτων, ὧν τὰ τόξα εἶναι ἐσχηματισμένα δι' ἀραιῶς μᾶλλον τεθειμένων πλίνθων. Καὶ εἰς μὲν τὰ χαμηλὰ ἀνατολικά παρεκκλήσια τὰ ἀψιδώματα εἶναι τοποθετημένα εἰς μίαν μόνην ζώνην ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς παρίνης κρηπίδος, εἰς δὲ τὰς κόγχας τῶν χορῶν τοῦ ἱεροῦ εἶναι εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας τεταγμένα, ὧν ἡ μὲν κάτω ἐρείδεται ἐπὶ τῆς κρηπίδος, ἡ δὲ ἄνω ἐπὶ λαξευτοῦ λιθίνου κοσμήτου (γείσου) ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὸ ὕψος πρὸς τὸν κάτω ἐσωτερικὸν κοσμήτην καὶ σχηματίζοντος ἐν τῇ προεκτάσει τοῦ τὴν στέψιν τῶν χαμηλῶν παρεκκλησίων (εἰκ. 6). Ἄλλος δὲ πάλιν συνθετώτερος κοσμητὴς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν ἄνω ἐσωτερικὸν κοσμήτην σχηματίζει τὴν στέψιν τῶν κογχῶν καὶ τῶν γειτονικῶν αὐταῖς τμημάτων τοίχων (εἰκ. 6). Ἀμφοτέρων τῶν κοσμητῶν ἡ τομὴ παρίσταται ἐπὶ τῆς εἰκ. 4 ὑπὸ τὰ

στοιχεῖα β καὶ γ. Εἶναι δ' αἱ τυφλαὶ ἀψίδες κατεσκευασμέναι οὕτως, ὥστε ἡ ἐξωτερικὴ διάμετρος τοῦ τόξου, ὅπερ τὰς καλύπτει, νὰ ἴσουται ἀκριβῶς πρὸς τὸ πλάτος τῶν ἐδρῶν ἐφ' ὧν κατεσκευάσθησαν (εἰκ. 6).

Οὐ μόνον δ' οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ τροῦλλοι του—ὅτε δωδεκά- πλευρος κεντρικός, οἱ ὀκτάπλευροι τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ΝΔ. παρεκκλησίου—οἷτινες εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου διὰ πλίνθων κατεσκευασμένοι, ζωντανεύονται δι' ὁμοίων τυφλῶν ἀψιδωμάτων, εἰς τὰ ὅποια προσετέθη μία εἰσέτι ἐξοχή διὰ τῶν κυκλικῶν πλινθίνων κιονίσκων, οἷτινες ἐνισχύουν τὰς γωνίας των,

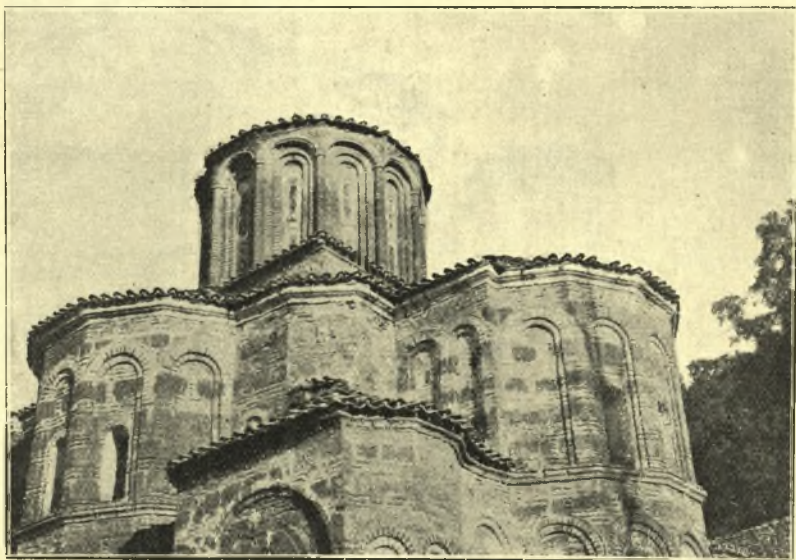
Εἰκ. 5. Ἀποψὶς τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίσης ἀπὸ ΒΑ.

καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐρειδομένων τόξων, ἅτινα εἰς μὲν τὸ κεντρικὸν εἶναι πώρινα, εἰς δὲ τὸν τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ΝΔ. παρεκκλησίου πλίνθινα ὁδον- τωτά. Πωρίνη δ' ὁμοίως εἶναι ἡ στέφουσα τὸν κεντρικὸν τροῦλλον κορωνίς, ἐν ᾧ πλινθίνη εἶναι ἡ τῶν δύο μικροτέρων τροούλλων. Ἡ μόνη δ' ἐπιφάνεια ἣτις—παρὰ τὴν γενικὴν τῆς πολυέδρου ἐμφανίσεως τάσιν, ἣτις κατεῖχε τὸν ἀρχιτέκτονα—παρέμεινεν ἀδιάρθρωτος, εἶναι ἡ βάσις τῶν τροούλλων (εἰκ. 5) ἣτις παρουσιάζει ἰσχυρὰν κυβικὴν μορφήν, μὴ κομπομένη κατὰ τὰς γωνίας, ὥς συμβαίνει εἰς τὰς δύο μεταξὺ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν χορῶν ὑψηλὰ ὑπὲρ τὰ περεκκλήσια ἀνερχομένης ὀρθᾶς ἐξωτερικᾶς γωνίας τῶν ὀπισθεν τῶν κίωνων διαμερισμάτων (εἰκ. 5 καὶ 6).

Πλὴν δὲ τῶν τυφλῶν ἀψιδωμάτων παρατηροῦμεν καί τινας ἄλλας δια- πλάσεις τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν παρεκκλησίων. Οὕτω π.χ. εἰς τὸ ΝΔ.

παρεκκλησίον συναντῶμεν κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τρεῖς στενάς ἡμικυκλικὰς κόγχας καταληγούσας ἄνω εἰς τεταρτοσφαίρια διὰ πλίνθων χιαστί τοποθετημένων κατεσκευασμένα· εἰς δὲ τὰς μακρὰς πλευρὰς τῶν μικροτέρων (ἀνατολικῶν) παρεκκλησίων, ἡ ἑξωτερικὴ διπλῆς ἔσοχῆς τυφλὴ ἀψὶς, μεγαλυτέρων διαστάσεων ἀπὸ πάσας τὰς λοιπὰς, περιβάλλει ἑτέραν, τυφλὴν καὶ ταύτην, ἀψίδα, διπλῆς δέ, οὐχὶ ὅμως ἔσοχῆς ἀλλ' ἔσοχῆς (εἰκ. 7). Τέλος αἱ δύο πρὸς δυσμὰς ἐλεύθεραι γωνίαι τῶν αὐτῶν παρεκκλησίων, λοξῶς οὔσαι μέχρι τινὸς ὕψους ἀποκεκομμέναι δεικνύουσι σύστημα μεταβάσεως πρὸς τὴν ὀρθὴν ὑπερ-

Εἰκ. 6. Ὅψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίτσης ἀπὸ ΝΑ.

ἄνω γωνίαν (μικρὰ κογχίδια) ἔξ ἐκείνων, ἅτινα συχνάκις ἀπαντῶμεν εἰς μουσουλμανικὰ οἰκοδομήματα (εἰκ. 4,ε).

Τὰ παράθυρα, περὶ ὧν εἶπομεν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἑσωτερικοῦ, ἐμφανίζονται ἑξωτερικῶς κατὰ τρόπον αἰσθητικῶς οὐχὶ λίαν ἱκανοποιητικόν, μάλιστα τὰ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν κογχῶν, ἅτινα πατοῦντα ἐπὶ τοῦ μεσαίου γείσου ἔχουσι τὸ πλίνθινον τόξον τῶν τοποθετημένων εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους τῶν τυφλῶν ἀψιδωμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀνοίγονται. Ὁμοίως οὐχὶ ἱκανοποιητικὴν λύσιν παρουσιάζουσι καὶ τὰ εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας τοποθετημένα παράθυρα τῶν τρουλλῶν. Ἐξαίρεσιν ποιοῦσι μόνον τὰ δίλοβα παράθυρα, ἅτινα σχηματίζονται εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν μεσαίων πλευρῶν τῶν κογχῶν (χορῶν καὶ ἱεροῦ). Ταῦτα φέρουσι μεσοκιονίσκον μετὰ τραπεζιοσχήμου κιονοκράνου (εἰκ. 4,δ), ἐφ' οὗ εἰκονίζεται σταυρὸς μετὰ δύο λοξῶς τοποθετημένων λογχῶν.

Γ'. Σύγκρισις καὶ κατάταξις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀντινίτσης.

Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος, ὃν παρουσιάζει τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης ὁμοιάζει καταπληκτικῶς πρὸς τὸν τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹, ἅτινα πάντα σχεδὸν φέρουσι: 1) τέσσαρας ἐσωτερικοὺς κίονας στηρίζοντας τὸν τροῦλλον, τοποθετημένους δ' ὅσον οἷόν τε πλησιέστερον πρὸς τοὺς τοίχους 2) πλευρικὰς κόγχας κατὰ προέκτασιν τοῦ βορείου καὶ νοτίου σκέλους τοῦ σταυροῦ 3) εὐρύχωρον κιονοστοῖχικτον νάρθηκα (λιτὴν) καὶ 4)

Εἰκ. 7. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίτσης.

ἐν, δύο ἢ τρία παρεκκλήσια. Καὶ τὰ μὲν ἀρχαιότερα τῶν καθολικῶν τοῦ Ἁθῶ ἐμφανίζουσι τὰς πλευρικὰς αὐτῶν κόγχας ἄλλοτε μὲν ἡμικυκλικὰς (Λαύρα) ἄλλοτε δὲ τριπλεύρους (Βατοπέδι, Ἰβήρων) καὶ ἡ οὐδόλως φέρουσι παρεκκλήσια (Βατοπέδι) ἢ ἂν φέρωσι τοιαῦτα τὰ ἔχουσι προσηρημένα ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος (Λαύρα, Γρηγορίου). Τοῦναντίον τὰ μετὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα καθολικὰ ἔχουσι τὰς μὲν κόγχας τῶν πενταπλεύρους (Χελανδάρι, Διο- νυσίου, Κουτλουμουσίον, Παντοκράτορος, Σκήτη Ἀγ. Ἀννης), τὰ δὲ παρεκ-

¹ Ὅρα τὰς κατόψεις τῶν Ἀθωνικῶν ναῶν παρὰ Romstorfer ἐν Zeitschrift für Geschichte der Architektur VII, 38 (1919) καὶ G. Bals, Notita despre arhitectura Sfantului munte (Bulletinul Com. monumentelor istorice VI) Bucuresti 1913, σελ. 42, 43. Ὅμοιās πρὸς τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης κατόψεις παρουσιάζουσι καὶ τὰ καθολικὰ: Μονῆς Τσάγεζι (Θεσσαλίας), Ἀγάθωνος (Υπάτης) καὶ Γαλατάκη (Εὐβοίας), περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ἐν τῇ Ἐπετηρίδι ταύτῃ (Ε' σελ. 349 ἐ.) ὁ κ. Γ. Σωτηρίου.

κλήσια δίκην ἄλλων κογχῶν ἐκατέρωθεν τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ διατεταγμένα (Διονυσίου, Κουτλουμουσίου, Ἀγ. Παύλου).

Τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὴν κάτοψιν πρὸς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν ναῶν τοῦ Ἀθῶ εἶναι, κατὰ τὰ εἰρημένα, μεταγενέστερον τοῦ 13^{ου} αἰῶνος. Οὐ μόνον δ' ὡς πρὸς τὴν κάτοψιν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν τοιχοδομίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν διάπλασιν τῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων ὁμοιάζει τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης πρὸς τὰ Ἀγιορειτικὰ κτήρια¹. Πράγματι, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν μὴ ἀσβεστοχρισθέντων κτηρίων (ναῶν, τραπεζῶν, ἐστιῶν, πυλώνων) τοῦ Ἀγ. Ὁρους ἢ τοιχοδομία των συνίστατο ἐκ στρώσεων πώρων ἐναλλασσομένων πρὸς δύο σειρὰς ὀριζοντίων πλίνθων ἄνευ παρεμβολῆς πλίνθων κατὰ τοὺς κατακορύφους ἄρμους τῶν πώρων. Τῶν δὲ τρούλλων ἢ κατασκευὴ ἐγένετο, ὡς καὶ ἐν Ἀντινίτσει, ἐξ ὁλοκλήρου διὰ πλίνθων. Ὅμοιως ἢ διάπλασις τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καὶ τῶν πλευρῶν τῶν τρούλλων ἐγένετο ἐν Ἀγίῳ Ὁρει διὰ τυφλῶν ἀψιδωμάτων μὲ ταύτην τὴν διαφορὰν, ὅτι ταῦτα εἶναι ἀπλῆς ἐσοχῆς καὶ διήκουσι συνήθως ὑπὸ κάτω ἕως ἄνω ἄνευ διακοπῆς (Καρακάλλου², Δοχειαρίου³), ἐν ᾧ τὰ τῆς Ἀντινίτσης εἶναι διπλῆς ἐσοχῆς καὶ τεταγμένα εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας χωριζομένας ὑπὸ πωρίνου κοσμήτου. Τοιαύτην ὁμως διάταξιν ἀψιδωμάτων εὐρίσκομεν εἰς τὰς κόγχας τοῦ ἱεροῦ πολλῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταγενεστέρων τοῦ 13^{ου} αἰῶνος (Παναγράντου⁴, Σωτήρος Χώρας⁵, Παμμακαρίστου⁶, Φετιχὲ τζαμί⁷ κλπ.), ὡς καὶ εἰς ναοὺς ἐπαρχιῶν

¹ Καὶ ἐπομένως καὶ πρὸς τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα βεβαίως ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα διὰ τὰ ἀγιορειτικά, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοιχοδομίαν καὶ τὴν δι' ἀψιδωμάτων πλάσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν, ἥτις μετεδόθη καὶ εἰς τὰς εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιρροῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελούσας ἐπαρχίας: Μυστρᾶν, Χίον, Θεσσαλονίκην, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ Ρουμανίαν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν κάτοψιν οἱ ἀγιορειτικοὶ ναοὶ ἐπηρεάσθησαν πιθανῶς καὶ ἐκ τῶν Ἀρμενικῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν Γεωργιανῶν, οἵτινες ἐμφανίζουσι συχνότατα οὐ μόνον τὰς πλευρικὰς κόγχας, ἀλλὰ καὶ τὰ παρεκλήσια κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας (βλ. κατόψεις ναῶν Atenî, Martwîlî, Mschet κλπ. παρὰ Strzygowski, Die Baukunst der Armenier eix. 75 καὶ 72). Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καθιστᾷ πιθανωτέραν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῆς Λαύρας Ἀθανάσιος κατήγετο ἐκ Τραπεζοῦντος. Ἐγένετο δ' ἢ μετὰδοσις τῶν Γεωργιανῶν πλευρικῶν κογχῶν ἀπ' εὐθείας καὶ οὐχὶ μέσῳ Κ/πόλεως, ὡς ὑπεστηρίζετο μέχρι τοῦδε (Millet, B. C. H. 1905, 85), διότι ἐν Κ/πόλει οὐδεὶς ναὸς παρουσιάζει πλευρικὰς κόγχας, τὸ μοναδικὸν ὑπὸ τοῦ κ. Millet προσαγομένον παραδείγματος τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου ἐν Κρίσει (ἔ. ἀ. σελ. 85) ἀποδειχθέντος ὑπὸ τοῦ Millingen, ὅτι ἔχει τὴν ἐγγεγραμμένην ἄλλως τε κόγχην του ἐκ μετασκευῆς γενομένης ἐπὶ τουρκοκρατίας (Byzantine churches in C/ple σελ. 114).

¹ Bals, Notitia κλπ. εἰκ. 26.

² Bals, Ἐνθ' ἀ. εἰκ. 52.

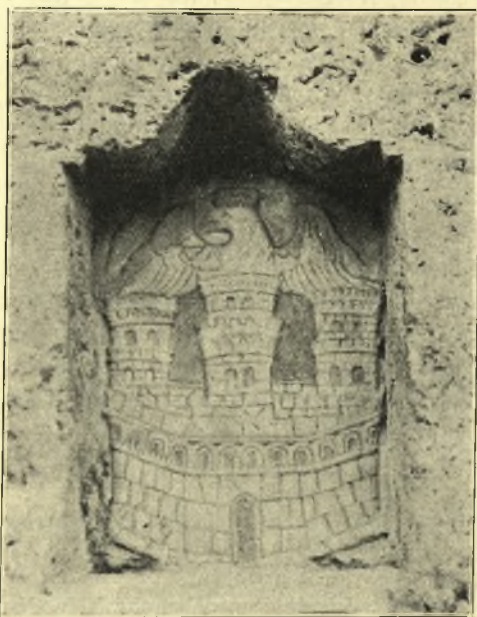
³ Ebersolt-Thiers, Les églises de C/ple. Paris 1913 πίν. XLVII.

⁴ Millingen, Byzantine churches in C/ple πίν. LXXXII.

⁵ Millingen Ἐνθ' ἀ. πίν. XXXIX.

⁷ Millet, L'école grecque dans l'archit. byz. εἰκ. 92.

ἐπηρεαζομένων ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς πρωτευούσης (Μυστρα¹, Λεονταρίου², Θεσσαλονίκης³, Ἄρτης⁴, Βουλγαρίας⁵ καὶ Ρουμανίας⁶.) Ὡστε κατὰ τοῦτο ἡ σχέσις τῆς Ἀντινίτσης πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶναι ἀμεσωτέρα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους τοῦ 14^{ου} αἰῶνος Σερβικοὺς ναοὺς μεγάλην ἔχει συγγένειαν τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης οὐ μόνον λόγῳ τῶν πλευρικών πενταπλευρῶν κογχῶν, ὡς καὶ ἐκεῖνοι ἐδανείσθησαν ἐξ Ἀγίου Ὄρους⁷, ἀλλὰ

Εἰκ. 8. Οἰκόσημον ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀντινίτσης.

κυρίως λόγῳ τῶν ραδινῶν καὶ ἀνατεταμένων τρούλλων του καὶ τῆς ἐπὶ ὀγκώδους κυβικοῦ βάθρου τοποθετήσεώς των. Ἀκριβῶς δ' ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀναλογιῶν τῶν τρούλλων τῆς Ἀντινίτσης πρὸς τὰς ἀντιστοίχους χρονολογημένων Σερβικῶν καὶ Ἀθωνιτικῶν τρούλλων θὰ φωτισθῶμεν ὅπωςδῆποτε ἀσφαλῶς πρὸς χρονολόγησιν καὶ τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀντινίτσης.

Ἐκ τῶν χρονολογημένων Σερβικῶν ναῶν οἱ μὲν τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (Κουτσεβίστε, Ραβανίτσα κλπ.) ἔχουσι τοὺς μικροὺς αὐτῶν τρούλλους μὲ ἀναλογίαν (διαμ. πρὸς ὕψος) 1 : 1, οἱ δὲ τοῦ 15^{ου} μὲ μεγαλύτερον ὕψος ἐν σχέσει πρὸς τὴν διάμετρόν των. Ἐπίσης ἐκ τῶν Ἀθωνιτικῶν ὁ τοῦ Δοχειαρίου (16^{ου} αἰ.) ἔχει ἀναλογίαν 1 : 1.5,

ἥτοι μείζονα τῆς ἀναλογίας τοῦ ναοῦ τῆς Ἀντινίτσης 1 : 1,13, ὅστις διὰ ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι προγενέστερος τοῦ 1568. Ἄλλως τε καὶ ἡ τοιχοδομία τῆς Ἀντινίτσης εἶναι πολὺ ἐπιμελεστέρα τῆς τοῦ καθολικοῦ τοῦ Δοχειαρίου, τοῦθ' ὅπερ ὑποδεικνύει χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῶν μέσων τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Ἀφ' ἑτέρου ὁμως λόγῳ α) τῆς σταλακτιτοειδοῦς μεταβάσεως εἰς τὴν ὀρθὴν

¹ Struck, Mistra εἰκ. 39.

² Orlandos, Rev. des Etudes Grecques, 1921 σελ. 171.

³ Diehl—Le Tourneau—Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique. Σελ. 204 (Προφ. Ἡλίας).

⁴ Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης Ἀρχ. Δελτ. 1919 σελ. 19.

⁵ Filow, Altbulgarische Kunst πίν. VII.

⁶ N. Ghika Budesti, Evolutia arhitecturii in Muntenia πίν. LI, LIII.

⁷ Millet, L'ancien art serbe 152.

γωνίαν, ἣν παρατηρήσαμεν εἰς τὰ παρεκκλήσια καὶ ἥτις προϋποθέτει ἰσχυρὰν τὴν μουσουλμανικὴν ἐπίδρασιν, β) τῶν βεργίων τῆς λιτῆς, γ) τοῦ σκαφοειδοῦς σχήματος τῶν θόλων τοῦ νάρθηκος, καὶ τέλος δ) τῆς παντελοῦς ἀπουσίας κεραμίνου διακόσμου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης εἰς χρόνους προγενεστέρους τῆς ἀλώσεως. Κατὰ ταῦτα ἡ μᾶλλον πιθανὴ χρονολογία κατασκευῆς τοῦ ἑξετασθέντος ναοῦ εἶναι τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, περίοδος ἐκ τῆς ὁποίας πολὺ ὀλίγα μνημεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μᾶς διεσώθησαν. Εἶναι δὲ τὸ καθολικὸν τῆς Ἀντινίτσης καὶ κατὰ τοῦτο πολύτιμον, διότι μᾶς παρέχει τὸ μόνον δεῖγμα ναοῦ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅπερ φέρει διὰ πλάσιν πάντων τῶν ἑξωτερικῶν αὐτοῦ τοίχων διὰ τυφλῶν ἀψιδωμάτων διπλῆς ἐσοχῆς καὶ εἰς δύο ζώνας τεταγμένων.

ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΟΙΚΟΣΗΜΟΝ

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς μονῆς ὑπάρχει καὶ πωρὶνὴ τοξωτὴ κρήνη φέρουσα ὑπεράνω τοῦ κρουνοῦ, ἐντὸς κόγχης ἐντετοιχισμένην, μαρμαρίνην, ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον πλάκα (εἰκ. 8), ἐφ' ἧς εἰκονίζεται πολυγωνικὸς φρουριακὸς περίβολος (κάστρον) ἰσοδόμως ἐκτισμένος, μετὰ τοξωτῆς πύλης καὶ σειρᾶς τοξικῶν θυρίδων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ περιβόλου ὑψοῦνται τρεῖς στρογγύλοι πύργοι μετὰ θυρίδων καὶ ἐπάλλεων, ὧν ὁ μέσος εἶναι ὑψηλότερος τῶν ἄλλων. Ὑπεράνω δὲ τῶν πύργων εἰκονίζεται τὸ ἄνω ἡμισυ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ (ἐστεμμένου) ἀετοῦ ἔχοντος ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας καὶ στρέφοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερά. Πρόκειται προφανῶς περὶ οἰκοσήμου, καὶ δὴ τοῦ τῆς Γενοατικῆς οἰκογενείας τῶν Giustiniani, οἵτινες ἤρξαν ἐπὶ φραγκοκρατίας ἐν Χίῳ (1346-1566), ἧς καὶ τὸ κάστρον ἀπεικονίζεται ἐπὶ τοῦ θυρεοῦ. Τὸ οἰκόσημον τῆς Ἀντινίτσης παρουσιάζει τὴν μορφήν, ἣν ἔλαβε μετὰ τὸ 1413, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Σιγισμόνδος παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἰουστινιάνας τὸν αὐτοκρατορικὸν ἀετόν¹. Κλάδοι δὲ τῆς οἰκογενείας Ἰουστινιάνη ἤρξαν καὶ εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη π. χ. ἐν Σάμῳ καὶ Φωκαίᾳ· ἴσως δέ τις ἐξ αὐτῶν νὰ κατεῖχε ποτε καὶ γειτονικὴν τινα πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἀντινίτσης χώραν, ἐξ ἧς προφανῶς μετεφέρθη τὸ οἰκόσημον εἰς τὴν μονὴν ἐντοιχισθὲν ὑπὸ φιλοκάλου ἡγουμένου ἐν τῇ κρήνῃ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὡς σαφῶς δηλοῖ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγένετο ἡ γεφύρωσις τοῦ κενοῦ τῆς κόγχης (εἰκ. 8).

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

¹ Ὅρα τὸ περὶ τῶν Giustiniani ἄρθρον τοῦ Κ. Норф ἐν τῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ τῶν Ersch καὶ Gruber σελ. 341 καὶ ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει Χρυσσαλλίδου τόμ. II Ἀθῆναι 1864 σελ. 527 ἑ.